

5. Демченко В. О показаніяхъ свидѣтелей, какъ доказательствѣ по дѣламъ судебнымъ, по русскому праву до Петра Великаго / В. Демченко. – Киевъ : Въ университетской типографіи, 1859. — 108 с.
6. Дювернуа Н. Источники права и судъ въ древней Россіи: опыты по исторіи рускаго гражданскаго права / Н. Дювернуа. – М. : Въ университетской типографіи (Катковъ и К), 1869. – 419 с.
7. Правда Русская : [учебное пособие] / отв. ред. Б.Д. Греков. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1940. – 112 с.
8. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права / М.Ф. Владимирский-Буданов. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 800 с.
9. Русско-византийский договор 911 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://bibliotekar.ru/rus/1.htm>.
10. Александров А.С. «Похвала» теории формальных доказательств / А.С. Александров // Правоведение. – 2002. – №4(243). – С. 34–47.
11. Гавриленко О.А. Основні риси цивільного процесу в північнопричорноморських колоніях Генуї (друга половина XIII – третя чверть XV ст.) / О.А. Гавриленко // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки». – 2011. – Том 24(63). – № 2. – С. 17–22.

УДК 347.627.2.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ПОДРУЖЖЯМ, ЯКЕ МАЄ НЕПОВНОЛІТНІХ ДІТЕЙ

PECULIARITIES OF MARRIAGE DISSOLUTION BY SPOUSES, WHO HAVE MINOR CHILDREN

Спектор О.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Київського міжнародного університету,
адвокат*

Статтю присвячено визначенню особливостей розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, виходячи з аналізу законодавства, рекомендаційних джерел, судової практики, а також наукової літератури. Визначено проблемні аспекти розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей. Автор пропонує внесення змін до законодавства для удосконалення механізмів розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей.

Ключові слова: розірвання шлюбу, розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, взаємна згода подружжя, договір про те, з ким з батьків будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей, позов про розірвання шлюбу.

Статья посвящена определению особенностей расторжения брака супругов, у которых есть несовершеннолетние дети, исходя из анализа законодательства, рекомендательных источников, судебной практики, а также научной литературы. Определены проблемные аспекты расторжения брака супругами, у которых есть несовершеннолетние дети. Автор предлагает внесения изменений в законодательство для совершенствования механизмов расторжения брака супругов, у которых есть несовершеннолетние дети.

Ключевые слова: расторжения брака, расторжения брака супругами, у которых есть несовершеннолетние дети, взаимное согласие супругов, договор о том, с кем из родителей будут проживать дети, какое участие в обеспечении условий их жизни будет брать тот с родителей, кто будет проживать отдельно, а также об условиях осуществления им права на личное воспитание детей, иск о расторжении брака.

The article is devoted to determination of peculiarities of marriage dissolution by spouses, who have minor children, on basis of analysis of legislation, informative sources, judicial practice, as well as scientific literature. There were defined problematic aspects of marriage dissolution by spouses, who have minor children. The author suggests to change legislation in order to improve mechanisms of marriage dissolution by spouses, who have minor children.

Key words: marriage dissolution, marriage dissolution by spouses, who have minor children, mutual consent between spouses, agreement on the matter with whom of parents will live children, what part in providing of conditions of their lives will took that parent who will live separately, as well as on conditions of execution by the later parent of a right to children's personal raising, claim on marriage dissolution.

Постановка проблеми. Сьогодні розірвання шлюбу є найпоширенішою формою припинення шлюбу. І, на жаль, Україна посідає перше місце в Європі за цим показником [1]. Узагальнені результати різних досліджень показують, що багато пар, які розлучаються, як правило, мають дітей [2, с. 213].

Діти в такій ситуації страждають найбільше, тому захист їх прав та інтересів є пріоритетним завданням у разі розірвання шлюбу, що і зумовлює особливості його розірвання.

Стан дослідження. Варто відзначити, що в науковій літературі відсутні спеціальні дослідження

цього питання. Більшість науковців розглядає проблеми розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, у контексті припинення або розірвання шлюбу взагалі (О.Ю. Бикова, А.Б. Болховітінова, С.Б. Булеца, К.М. Глиняка, І.В. Жилінкова, Ю.Ф. Іванов, О.В. Ієвіня, З.В. Ромовська, О.І. Сафончик, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний та інші), що і визначає актуальність обраної теми з теоретичного погляду.

Водночас результати дослідження мають і практичне значення. Визначення специфіки розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, дасть змогу удосконалити процедуру розірвання такого шлюбу.

Метою статті є визначення особливостей розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, удосконалення наявних механізмів розірвання такого шлюбу.

Виклад основного матеріалу. Щоб визначитись із особливостями розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, насамперед необхідно розпочати із поняття «розірвання шлюбу». У науці сімейного права висловлюють різні підходи до розуміння останнього. Зокрема:

1. Розірвання шлюбу – це припинення шлюбу за життя подружжя (Б.О. Введенський [3, с. 128], О.Я. Сухарев [4]).

2. Розірвання шлюбу – акт, із яким пов'язано припинення прав та обов'язків подружжя (О.С. Іоффе [5, с. 211], О.Ю. Бикова [6], А.Б. Болховітінова [7, с. 6]).

3. Розірвання шлюбу – сукупність дій подружжя та встановлених законодавством органів (органів РАЦС та суду), спрямованих на подальше припинення подружніх стосунків (К.М. Глиняка [8, с. 4]).

Проаналізувавши зазначені визначення, можна відзначити, що вони не суперечать одне одному, а лише акцентують увагу на різних аспектах. Виходячи із підстав припинення шлюбу, визначених ст. 104 Сімейного кодексу України (далі – СК України), а саме внаслідок смерті одного із подружжя або оголошення його померлим, або внаслідок його розірвання [9], то дійсно можна сказати, що розірвання шлюбу – це припинення його за життя подружжя.

Якщо ж розірвання шлюбу визначається через акт, то в такому випадку акцент зміщується на дії подружжя або одного із них, спрямовані на припинення прав та обов'язків подружжя, оскільки, як відомо з теорії права, юридичний акт є різновидом правомірних дій, які пов'язані зі вступом особи в конкретні правовідносини для досягнення певного юридичного наслідку [10, с. 411] (наприклад, звернення до суду з позовною заявою про розірвання шлюбу).

Те ж стосується і розуміння розірвання шлюбу через сукупність дій подружжя та встановлених законодавством органів, оскільки одним із видів юридичних фактів є дія, тобто вольова поведінка суб'єктів права, з якою пов'язані виникнення, зміна та припинення правовідносин [10, с. 410–411]. Однак, на нашу думку, не завжди можна говорити, що дії відповідних органів спрямовані на розірвання

шлюбу. Наприклад, дії судді, який зупиняє розгляд справи про розірвання шлюбу і надає строк для примирення подружжю відповідно до ст. 111 СК України [9], ч. 5 ст. 191 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [11], навряд чи можна назвати такими, що спрямовані на припинення прав та обов'язків подружжя.

Підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, доцільним є визначення розірвання шлюбу через юридичний акт, який за життя подружжя спрямований на припинення прав та обов'язків подружжя, що виникли з дійсного шлюбу. Вважаємо за необхідне зазначити в дефініції про дійсний шлюб, оскільки не може бути розірваний шлюб, який не є дійсним.

Визначившись із поняттям «розірвання шлюбу», перейдемо безпосередньо до розгляду розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей. Проаналізувавши ст. ст. 104–106, 109, 110 СК України [9], можна стверджувати, що головною особливістю такої категорії справ є розірвання шлюбу виключно судом. При цьому є два шляхи, якими можна розірвати шлюб, якщо в подружжя є неповнолітні діти: 1) за спільною заявою подружжя (ст. 109 СК України [9]); 2) шляхом подання позовної заяви одним із подружжя (ст. 110 СК України [9]). Розглянемо особливості кожного зі способів.

Відповідно до ст. 109 СК України подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із письмовим договором про те, із ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений. Суд ухвалює рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей. Суд ухвалює рішення про розірвання шлюбу через один місяць від дня подання заяви. До закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу [9]. Внаслідок системного аналізу цієї статті можна виокремити низку проблемних аспектів як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Першим із них є запитання, чи є обов'язковим подання подружжям однієї заяви від імені та за підписами обох із подружжя, чи можливо подання двох заяв однакового змісту, кожна з яких підписана одним із подружжя. Також не зрозуміло, чи можливо, щоб один із подружжя надав письмове підтвердження своєї згоди на розірвання шлюбу, що подана іншим із подружжя. Ці запитання викликані формулюваннями самої ст. 109 СК України [9], а також п. 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя»

(далі – ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11) [12]. У назві ст. 109 СК України мова йде про спільну заяву подружжя, у ч. 1 цієї самої статті зазначається вже про заяву [9], а у вказаному пункті ППВСУ йдеться про взаємну згоду подружжя щодо розірвання шлюбу. Очевидно, що поняття «взаємна згода» не є тотожним поняттю «спільна заява», оскільки взаємна згода може виражатися не тільки у формі спільної заяви. У зв'язку із зазначеним деякі науковці, зокрема А.Б. Болховітінова, пропонують закріпити можливість вираження взаємної згоди подружжя не лише шляхом подання спільної заяви, а й у будь-який інший спосіб, що дає змогу належним чином установити дійсне волевиявлення подружжя щодо розірвання шлюбу [13, с. 103], наприклад, шляхом подання подружжям двох односторонніх заяв чи надсилання таких нотаріально засвідчених заяв [7, с. 4, 14]. На нашу думку, така пропозиція хоча і має раціональне зерно, однак, є водночас і недоцільною, оскільки спільна заява подружжя є додатковим аргументом для суду на користь підтвердження дійсної волі подружжя на розірвання шлюбу. І в цьому випадку буквально тлумачення ст. 109 СК України є виправданим.

Готуючи заяву про розірвання шлюбу, необхідно враховувати також п. 4 ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11: у заяві про розірвання шлюбу має бути зазначено дату і місце реєстрації шлюбу, мотиви його розірвання, чи є від шлюбу неповнолітні діти, з ким із батьків вони перебувають, пропозиції подружжя щодо участі подружжя в утриманні і вихованні дітей після розірвання шлюбу. До заяви додаються: свідоцтво про реєстрацію шлюбу, копії свідоцтв про народження дітей, довідки щодо розміру заробітку та інших доходів, а також усі необхідні документи відповідно до заявлених вимог [12]. При цьому на практиці дозволяється у відповідній заяві посилатися на договори, у яких передбачено, з ким із батьків будуть діти після розірвання шлюбу, питання їх утримання тощо, щоб не дублювати відомості. Водночас звертаємо увагу, що за взаємної згоди на розірвання шлюбу подружжя звільняється від викладення тих обставин, які привели до такого рішення, причин та мотивів розірвання шлюбу [14, с. 139], а суд відповідно відз'ясування вказаних обставин [15, с. 53; 16, с. 74].

Наступний аспект, який викликає чимало запитань у зазначеній процедурі розірвання шлюбу, – це договір, який подає подружжя, про те, із ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто буде проживати окремо, про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей (ч. 1 ст. 109 СК України [9]), а також договір про розмір аліментів (ч. 2 ст. 109 СК України [9]). Оскільки вказівка на договори міститься в окремих частинах ст. 109 СК України [9], а у п. 8 ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11 зазначається «Крім того, подружжя подає до суду договір про розмір аліментів на дитину (дітей)» [12], виникає запитання: один чи два договори має подавати подружжя в такому випадку? Багато вчених, зокрема А.Б. Болховітінова [7, с. 6, 10], М.Ю. Дробицька

[17, с. 33–34], Р.С. Нікітенко [18, с. 186–187], А.О. Паламарчук [19, с. 3], вважають, що до суду необхідно подавати єдиний договір, у якому мають бути вирішені всі питання, передбачені ст. 109 СК України [9].

Цілком погодитися з такою позицією ми не можемо з огляду на таке. У ч. 1 ст. 189 СК України передбачено, що батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені цим Кодексом. Договір укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується [9]. Відповідно до ч. 2 ст. 93, ч. 1 ст. 94 СК України шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується [9]. Таким чином, немає ніяких заборон щодо визначення розміру, порядку сплати аліментів у відповідних договорах на випадок розірвання шлюбу. Тобто можлива ситуація, коли батьки вже вирішили питання аліментів безпосередньо до розірвання шлюбу. І тоді виникає інше запитання: якщо аліментні правовідносини вже врегульовані, то для чого знову укладати договір, який буде так само регулювати ті самі відносини? Враховуючи зазначене, вважаємо за доцільне говорити про єдиний договір тільки в тому випадку, якщо питання аліментів не було вирішено окремо за допомогою іншого договору, який нотаріально посвідчений.

У контексті договору, яким по суті визначаються багато питань життя неповнолітніх дітей після розірвання шлюбу, окремо хотілося б звернути увагу на деякі аспекти, які потрібно врахувати, визначаючи місце проживання дитини. Відповідно до ст. 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою [9]. Таким чином, якщо дитина перебуває у віці від 10 років до 14 років рекомендуємо батькам у договорі зазначити, що місце проживання дитини визначено за спільною згодою як батьків, так і самої дитини. Якщо ж мова йде про дітей віком 14 років і більше, то батьки можуть вказати в договорі, що дитина відповідно до її вибору після розірвання шлюбу буде проживати з матір'ю (батьком).

Продовжуючи розгляд розірвання шлюбу подружжям, яке має неповнолітніх дітей, за спільною заявою, вважаємо за необхідне дослідити і питання залучення органів опіки і піклування до цього процесу. Сьогодні участь органу опіки і піклування передбачається лише, якщо має місце спір щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, під час визначення місця проживання дитини тощо (ч. 4 ст. 19 СК України [9]), тобто коли вказані питання вирішуються в позовному провадженні. Розірвання ж шлюбу у порядку, передбаченому ст. 109 СК України [9], відповідно до ч. 3 ст. 234 ЦПК України [11] вирішується в окремому провадженні, тобто коли спір відсутній,

а значить участь органу опіки і піклування в цьому випадку не передбачається. Деякі вчені, наприклад А.О. Паламарчук, вважають, що для кращого захисту прав та інтересів дітей, батьки яких подають заяву про розірвання шлюбу, участь відповідного органу є обов'язковою, а їх висновок, складений на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи, має досліджуватись судом [19, с. 3]. Є.І. Фурса та С.Я. Фурса також вважають участь органу опіки і піклування обов'язковою, але лише тоді, коли у шлюбі є діти, яким не виповнилось 14 років [20, с. 316].

Наше ставлення до внесення запропонованих змін у законодавство є неоднозначним. З одного боку, участь органу опіки і піклування дозволить ще краще захистити права та інтереси дітей, що, звичайно, є позитивним. З іншого боку, так звана «спрощена» процедура розірвання шлюбу [21, с. 152], як ще називають розлучення у порядку ст. 109 СК України, перестає бути такою. Якщо участь органу опіки і піклування буде обов'язковою, то і строки розгляду справи зміняться у бік збільшення, оскільки орган опіки і піклування буде обстежувати умови проживання батьків, потрібні документи тощо. Як результат, є велика вірогідність того, що такий спосіб розлучення буде нівельований, оскільки подружжю простіше буде звернутися до суду з позовною заявою.

Інший шлях розірвати шлюб подружжям, яке має неповнолітніх дітей, – подання позову одним із батьків. Такий варіант використовується, якщо подружжя не досягло згоди в питаннях розлучення або в питаннях виховання чи забезпечення дітей або ж як варіант обходу порядку розірвання шлюбу за спільною заявою. Вказаний обхід на практиці пов'язаний із тим, що вартість посвідчення нотаріусом договору про утримання і виховання дітей, який включає визначення розміру аліментів, як правило, становить 1% від суми аліментів до повноліття дитини. При цьому незрозуміло, чому більшість нотаріусів встановлює саме відсоток від суми, і як це співвіднести з положеннями Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито» [22]. Виходячи з вказаного нормативно-правового документа, вартість послуг нотаріуса в цьому випадку має становити 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. п. «е» п. 3 ст. 3) [22], сьогодні це 17 грн, а також додаткова націнка приватних нотаріусів. Але на практиці все інакше: знайти нотаріуса, який посвідчить договір за фіксовану суму непросто, і не всім це вдається. Окрім того, додатковим аргументом на користь позовного провадження в цьому випадку є і розмір судового збору – 0,4 розміру мінімальної заробітної плати (сьогодні – 551,20 грн), встановлений п. 3 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» [23], оскільки він є меншим, ніж стандартна вартість послуг нотаріуса за посвідчення відповідного договору.

Визначивши випадки і причини розірвання шлюбу в позовному провадженні, перейдемо до

його особливостей. На нашу думку, треба розпочати з обмеження, яке пов'язано з неможливістю розлучитись, і стосується безпосередньо неповнолітніх дітей. За загальним правилом позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом одного року після народження дитини (ч. 2 ст. 110 СК України [9]). Вважаємо таке обмеження виправданим, оскільки у цей період жінка перебуває в особливому фізіологічному і психологічному стані, і стрес може зашкодити не тільки їй, а й відобразитись безпосередньо на здоров'ї дитини. Винятки: 1) якщо один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення щодо другого з подружжя або дитини; 2) якщо батьківство щодо дитини визнане іншою особою або за рішенням суду відомості про чоловіка як батька дитини виключено із актового запису про народження дитини (ч. ч. 2, 4 ст. 110 СК України [9]). Варто відзначити, що подекуди в науковій літературі можна натрапити на пропозицію щодо обмеження права на пред'явлення позову про розірвання шлюбу до суду до досягнення дитиною 3-річного віку [15, с. 55], однак, вважаємо, що впровадження такої ідеї незумовлене будь-якими обґрунтованими причинами.

Визначившись із відсутністю мораторію на розірвання шлюбу, розглянемо дискусійне питання, яке стосується позовної заяви: чи може представник підписувати останню і подавати її до суду? З.В. Ромовська вважає, що представник позивача не може сам підписувати позовну заяву про розірвання шлюбу, але може представляти позивача чи відповідача і відповідно брати участь у розгляді справи [24, с. 256, 259]. Л. Красицька ще більш категорична: представник не тільки не може підписувати відповідну позовну заяву, а й подавати її до суду [25, с. 118]. Такий висновок науковці роблять, виходячи з ч. 1 ст. 110 СК України, у якій вказано, що позов про розірвання шлюбу може бути пред'явлений одним із подружжя [9], а також з п. 15 ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11, у якому зазначено, що сімейне законодавство не передбачає можливості розірвання шлюбу представником одного з подружжя або їх обох за довіреністю останніх, а правила ЦК про представництво, довіреність і доручення на ці правовідносини не поширюються [12].

На нашу думку, така позиція не відповідає вимогам законодавства і власне судовій практиці з огляду на таке. По-перше, можливість вчинення відповідних дій представником передбачається ч. ч. 3, 8 ст. 119 ЦПК України [11]. Із цього загального правила в Кодексі немає винятку стосовно позову про розірвання шлюбу. По-друге, у СК України не закріплено жодної заборони на вчинення відповідних дій представником, а, як відомо, все, що не заборонено, дозволено. По-третє, в ієрархії джерел права закон має вищу юридичну силу, ніж ППВСУ. По-четверте, судова практика сприймає такий підхід і суддя відкриває провадження на підставі підписаної і поданої представником позовної заяви про розірвання шлюбу.

У контексті представництва важливим є питання безпосередньої участі подружжя в розгляді справи про розірвання шлюбу, оскільки ч. 1 ст. 38 ЦПК

України дає можливість особі брати участь у розгляді справи через представника [11]. На нашу думку, розгляд справ такої категорії, особливо коли подружжя має дітей, має здійснюватися за їх присутності як мінімум на одному засіданні, оскільки інакше суд не зможе виконати вимоги щодо з'ясування фактичних взаємин подружжя, дійсних причин позову, інших обставин життя подружжя, ставлення кожного із подружжя до позову, впевнитись, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення (ст. 112 СК України [9], п. 10 ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11 [12]). Представник, як би йому не довіряли, не завжди знає деталі сімейного життя, а тому не завжди може відповідно відреагувати на заперечення другої сторони, її пояснення або ж запитання суду. Власне саме таким шляхом і йде судова практика. Окрім цього, участь подружжя в судових засіданнях дасть змогу пришвидшити процес розгляду справи.

Говорячи про розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, у позовному провадженні також потрібно відмітити ще одну його особливість, а саме вжиття заходів судом для примирення подружжя. Судова практика показує, що в такій категорії справ майже завжди вживаються такі заходи і надається в середньому три місяці для примирення подружжя. У цьому випадку суди беззаперечно слідують п. 10 ППВСУ від 21 грудня 2007 р. № 11, у якому передбачено, що судам варто використовувати надану законом можливість відкласти розгляд справи для примирення подружжя, особливо за наявності неповнолітніх дітей [12].

Окрім цього, хочемо звернути увагу на практичні нюанси під час розгляду такої категорії справ. Часто подружжя в одному провадженні намагається вирішити не тільки питання розірвання шлюбу, а й визначення місця проживання, утримання дітей, участі другого з батьків, який буде проживати окремо, у вихованні. Аналіз судової практики показує, що, як правило, суд не вирішує всі питання одночасно і навіть якщо у позовній заяві і містяться відповідні вимоги, які стосуються подальшої долі дитини, то суд їх виокремлює в інше провадження. Суд зазвичай розглядає в одному провадженні питання розірвання шлюбу і визначення місця проживання дитини. При цьому необхідно пам'ятати, що: 1) якщо має місце спір щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування (ч. 4 ст. 19 СК України [9]); 2) суд ухвалює рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки і пропозиції:

1. Поняття «розірвання шлюбу» треба розуміти через юридичний акт, який за життя подружжя спрямований на припинення прав та обов'язків подружжя, що виникли з дійсного шлюбу.

2. Розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, можливо лише у судовому порядку шляхом: 1) подання спільної заяви у порядку, передбаченому ст. 109 СК України; 2) подання позовної заяви у порядку, передбаченому ст. 110 СК України.

3. Розірвати шлюб подружжя, яке має дітей, за спільною заявою може незалежно від віку дитини, тоді як шляхом подання позовної заяви за загальним правилом – лише, якщо дитині виповнився рік.

4. Під час розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, у порядку ст. 109 СК України, потрібно звернути увагу на таке: 1) взаємна згода подружжя на розірвання шлюбу має бути виражена шляхом подання саме спільної заяви; 2) у такій заяві дозволяється не викладати причини та мотиви розірвання шлюбу; 3) разом із заявою доцільно подавати єдиний договір про участь батьків у забезпеченні умов життя і вихованні дитини після розлучення, якщо питання аліментів не було вирішено окремо за допомогою іншого договору, який нотаріально посвідчений; 4) під час визначення місця проживання дитини віком від 10 до 14 років погоджувати останнє з нею, а віком 14 років і більше відповідний вибір має зробити сама дитина; 5) суд ухвалює рішення про розірвання шлюбу через один місяць від дня подання заяви, якщо остання не буде відкликана, і буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей.

5. Процедуру розірвання шлюбу за спільною заявою треба зробити більш гнучкою, зокрема, у Декреті Кабінету Міністрів України «Про державне мито» встановити фіксований розмір державного мита з посвідченням нотаріуса аліментного договору.

6. Під час розірвання шлюбу подружжям, яке має дітей, у позовному провадженні потрібно звернути увагу на таке: 1) позовна заява може бути підписана представником і подана ним до суду; 2) участь подружжя мінімально в одному засіданні; 3) не об'єднувати в одну позовну заяву вимоги про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дітей, їх утримання, участі того з батьків, хто буде проживати окремо, у вихованні дітей; 4) суд, як правило, у таких категоріях справ надає час для примирення подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мороз М. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень / М. Мороз // Online Укспрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://expres.ua/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkisty-rozluchen>.
2. Мироненко В.П. Сімейне право України : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / [В.П. Мироненко, С.А. Пилипенко] ; за заг. ред. В.П. Мироненко]. – К. : Правова єдність, 2008. – 477 с.
3. Райчук А.Б. Поняття «припинення шлюбу», «розірвання шлюбу», «розлучення». Їх співвідношення // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Юридичні науки. – 2005. – С. 127–129.

4. Сухарев А. Большой юридический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://determiner.ru/dictionary/201>.
5. Иоффе О.С. Советское гражданское право : [курс лекций] / О.С. Иоффе ; ЛГУ имени А.А. Жданова. – Ленинград : Ленинградский университет. – Ч. 3 : Правоотношения связанные с продуктами творческой деятельности. Семейное право. Наследственное право. – 1965. – 347 с.
6. Бикова О.Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.Ю. Бикова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lawdiss.org.ua/2011-06-24-15-55-06/120003-----html?page=shop.product_details&flypage=flypage.tpl&product_id=1054417&category_id=9120003.
7. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.Б. Болховітінова. – Київ, 2009. – 18 с.
8. Глиняка К.М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / К.М. Глиняка. – Одеса, 2006. – 20 с.
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – 2002. – Ст. 135.
10. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник]. – 3-тє вид. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 524 с.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (зі змінами та доповненнями) // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16. – 2004. – Ст. 1088.
12. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.
13. Райчук А.Б. Деякі питання розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка : Юридичні науки. – 2005. – С. 101–103.
14. Булеца С.Б. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Станом на 1 вересня 2011 р. / С.Б. Булеца, Ю.Ф. Іванов, О.В. Іввіня та ін. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2011. – 428 с.
15. Дутко А.О. Розірвання шлюбу за законодавством України // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : збірник наукових праць : Юридичні науки. – 2014. – № 801. – С. 51–55.
16. Сафончик О.І. Деякі питання розірвання шлюбу в судовому порядку за законодавством України // Часопис цивілістики. – 2013. – Вип. 14. – С. 74–77.
17. Дробицька М.Ю. Судовий порядок припинення шлюбу // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». – 2011. – Вип. 15. – С. 32–36.
18. Нікітенко Р.С. Процесуальні особливості розгляду судом справ про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей / Р.С. Нікітенко // Митна справа. – 2014. – № 3(93). – Ч. 2. – С. 185–189.
19. Паламарчук А.О. Розгляд справ про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, в порядку окремого провадження // Юриспруденція. Теорія і практика. – 2011. – № 5(79). – С. 2–5.
20. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. ; КНТ, 2008. – 1248 с. – (Серія «Цивілістика»).
21. Пчелинцева Л.М. Семейное право России. – М., 1999. – 672 с.
22. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 13. – Ст. 113.
23. Про судовий збір : Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
24. Ромовська З.В. Українське сімейне право : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / Зореслава Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
25. Красицька Л. Розірвання шлюбу: порівняльний аналіз законодавства України та інших країн / Л. Красицька // Право України. – 2013. – № 10. – С. 108–125.